

Отримано: 14 листопада 2013 р.*Прорецензовано:* 2 грудня 2013 р.*Прийнято до друку:* 20 грудня 2013 р.

Свідерська А. В. Дослідження ризиків у правовому регулюванні зовнішньоекономічної діяльності підприємств / А. В. Свідерська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 58–63.

УДК 658:330.131.7

JEL Classification: F52

Антоніна Владиславівна Свідерська,
аспірант Хмельницького національного університету

ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКІВ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядаються питання правового регулювання (ЗЕД) в Україні. Проаналізовано зміни, пов'язані з прийняттям Митного кодексу України, та їх вплив на діяльність вітчизняних підприємств. Розроблено класифікацію ризиків ЗЕД правового походження, а також джерел та чинників їх виникнення.

Ключові слова: ризик, суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, Митний кодекс, валютний курс.

Антонина Владиславовна Свидерская,
аспирант Хмельницкого национального университета

ИССЛЕДОВАНИЕ РИСКОВ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассматриваются вопросы правового регулирования (ВЭД) в Украине. Проанализировано изменения, связанные с принятием Таможенного кодекса Украины, и их влияние на деятельность отечественных предприятий. Разработано классификацию правовых рисков ВЭД правового происхождения, а также источников и факторов их возникновения.

Ключевые слова: риск, субъекты внешнеэкономической деятельности, Таможенный кодекс, валютный курс.

Antonina Vladyslavivna Sviderska,
graduate student of Khmelnytskyi National University

RISKS STUDY IN THE LEGAL REGULATION OF AN ENTERPRISE'S FOREIGN-ECONOMIC ACTIVITY

The article deals with the legal regulation of foreign economic activities in Ukraine. The changes, which are concerned with the Customs Code adoption, and their influence on the activities of domestic enterprises are analyzed. The classification of the legal risks together with its sources and appearance factors are developed.

Keywords: risk, the trade community, Customs Code, exchange rate.

Постановка проблеми. Недосконалість структури та змісту, а також окремі норми сучасного законодавства про ЗЕД є безпосередніми джерелами появи ризиків правового характеру для підприємств-учасників ЗЕД. Ці ризики в умовах реформування нормативно-правового регулювання можуть посилюватися й повинні враховуватися у функціонуванні системи управління ризиками ЗЕД. З огляду на це, вивчення правових аспектів регулювання ЗЕД в Україні та пов'язаних із ними ризиків є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню аналізу нових редакцій Митного та Податкового кодексів приділено значну увагу у працях таких вітчизняних вчених-економістів та фахівців у галузі юриспруденції, як Л. Божко, Н. Ривак, Л. Авер'янової, В. Мацьків, Є. Рудніченко, Р. Зелді, В. Пасочніка, А. Ашурокова та інших. Однак проблема впливу законодавчих змін на діяльність підприємств-учасників ЗЕД вимагають подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є проведення аналізу законодавчої та нормативно-правової бази управління ЗЕД на предмет джерел додаткових ризиків для вітчизняних підприємств.

Завданнями дослідження є:

– дати критичну оцінку нововведенням Митного кодексу, встановити проблемні аспекти реалізації впливу позитивних змін на діяльність підприємств-суб'єктів ЗЕД;

– розробити детальну класифікацію ризиків ЗЕД правового характеру, класифікувати джерела та фактори їх виникнення.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні зовнішньоекономічну діяльність так чи інакше регулює близько 300 нормативно-правових актів різного рівня [1, с. 49]. Прогресивним кроком у гармонізації національного законодавства з міжнародними практиками безумовно є прийняття нового Митного кодексу, важливість якого у правовому регулюванні ЗЕД вітчизняних підприємств важко переоцінити. З погляду значення для підприємств-суб'єктів ЗЕД, чинний Митний кодекс характеризується такими суттєвими позитивними змінами [2]:

- 1) дозволено здійснювати митне оформлення у будь-якому митному органі без погодження з митницею, в якій підприємство перебуває на обліку;
- 2) надано можливість для підприємства задекларувати усі товари за одним товарним кодом за найвищою ставкою мита, не проводячи класифікацію великої кількості найменувань товарів;
- 3) введено спрощення процедури поміщення товарів у режим митного складу;
- 4) надано право підприємства самостійно визначати митну вартість товарів, отримати письмову консультацію митного органу та обґрунтування невизнання заявленої митної вартості;
- 5) введено відповідальність за шкоду, нанесену неправомірними діями митних органів, право оскарження декларантом їх бездіяльності;
- 6) надано право використовувати як основний метод визначення митної вартості метод за ціною угоди;
- 7) задано вичерпний перелік документів для розмитнення продукції (митної декларації та документа, що визначає вартість товару);
- 8) скорочено перелік видів порушень митних правил та переглянуто стягнення, які застосовуються за їх вчинення, звільнення підприємців від відповідальності за допущені ними ненавмисні помилки;
- 9) запроваджено врегулювання питань порушення митних правил на основі компромісу, а також трактування спірних норм як на користь декларанта;
- 10) надано можливість подання неповної декларації – якщо підприємство не володіє точними відомостями про продукцію, з правом доповнити дані в додатковій декларації протягом 30 днів.

Серед найбільш розповсюджених ризиків, з якими стикаються підприємства-суб'єкти ЗЕД при митному оформленні та сплаті митних платежів, варто виокремити ризик неврахування додаткових витрат при визначенні митної вартості товарів (зокрема, транспортних, страхових витрат, виплати роялті), ризик неправильного визначення коду товару та, як наслідок, нарахування митних платежів за неправильними ставками.

Наслідками реалізації зазначених ризиків є донарахування та сплата штрафних санкцій, що згідно з нормами Податкового кодексу становить 25–50% суми донарахування. Експерти з права В. Пасочник та Р. Зелді у своїх публікаціях вказують на такі чинники, що підвищують зазначені ризики у ЗЕД підприємств [3–4]: неточності та невдале формулювання положень зовнішньоекономічного контракту, помилки у визначенні ланцюга постачання товарів у зовнішньоекономічній операції, неправильний вибір митного режиму, відсутність опублікованих загальних рекомендацій та консультативних матеріалів щодо практичного застосування норм Митного кодексу з питань постаудит контролю.

Новий Митний кодекс суттєво розширив права підприємств на самостійне виправлення помилок – наприклад, стало можливим вносити зміни в митну декларацію після завершення митного оформлення, в т. ч. при виявленні не задекларованих товарів, можливість коригування складової роялті в митній вартості без застосування штрафів протягом 180 днів з дня митного оформлення [5].

Для ефективного управління митними ризиками необхідним є проведення суб'єктами ЗЕД самоперевірки усіх розрахунків процедури митного оформлення та сплати митних платежів, а також з'ясування особливостей застосування положень Митного кодексу. Останній, як відомо, у новій редакції повинен був консолідувати норми всіх законів, а також підзаконних актів, пов'язаних із митним регулюванням. Проте досі продовжують діяти законодавчі акти, що регулюють окремі вузькоспеціалізовані аспекти зовнішньоекономічної діяльності, зокрема «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину», «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур», «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» та багато інших.

Норми цих законів варто було б консолідувати до Закону України «Про Митний тариф України», що дало б змогу уникнути надмірної деталізації законодавства про ставки ввізного (експортного) мита та скоротити кількість нормативно-правових актів у сфері ЗЕД.

Незважаючи на широкий перелік позитивних нововведень, варто врахувати «підводне каміння» їх практичної реалізації для підприємств, що може частково або навіть повністю знівелювати прогресивність таких законодавчих змін. У таблиці 1 подано перелік можливих несприятливих наслідків застосування норм Митного кодексу у практиці ЗЕД підприємств.

Таблиця 1

Проблемні аспекти реалізації позитивних нововведень Митного кодексу

Позитивне нововведення Митного кодексу України	Можливі несприятливий вплив та труднощі реалізації позитивного ефекту від змін
Скорочення часу митного оформлення експортно-імпоротної операції від 24 до 4 годин, запровадження персональної відповідальності посадових осіб митної служби за порушення зазначеного терміну	Зазначений термін може бути перевищений на час виконання формальностей, зокрема проведення досліджень (аналізу, експертизи) проб і зразків товарів, право митної служби на видачу карток відмови (наслідком отримання двох таких карток є складання адміністративного протоколу), визначено можливість перевірки суб'єктів ЗЕД після завершення оформлення в порядку постаудит контролю протягом трьох років
Дозвіл щодо електронного декларування без будь-яких обмежень у всіх митних режимах, фіксація підприємствами таким чином факту та часу подання митної декларації	Можливість проведення додаткового аудиту та виїзних або невиїзних перевірок підприємства
Запровадження статусу уповноваженого економічного оператора, що володіє перевагами щодо зберігання товарів та проходження митного контролю	Досить значний перелік умов надання такого статусу може супроводжуватися додатковими ретельними перевітками митних органів
Можливість завчасно до вчинення митних операцій отримати попереднє рішення митного органу щодо класифікації товарів, визначення країни їх походження та поміщення у визначені митні режими	Ненадання підприємством усієї наявної інформації може стати приводом для відкличання попереднього рішення щодо класифікації або країни походження товару
Рішення щодо конфіскації товарів віднесено до компетенції судових органів, вилучено норму, що надає митним органам право на здійснення судово-експертної діяльності	Штрафні санкції залишаються прерогативою митних органів
Впровадження системи управління ризиками, що передбачає зменшення впливу людського чинника на митниці та автоматизований процес визначення необхідності проведення митного огляду, детального аналізу вантажу на основі застосування комп'ютерних технологій	Посилення процедур аналізу й контролю з боку митних органів

Окремі законодавчі норми з регулювання ЗЕД, що виступають як джерела ризиків для підприємств-суб'єктів ЗЕД, подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Приклади джерел ризиків ЗЕД правового походження

Законодавчий акт, стаття	Положення
Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495 (ст. 148)	Право КМУ за обґрунтованої необхідності визначати [2]: 1) товари, при поміщенні яких у митний режим переробки на митній території застосовуються фінансові гарантії; 2) продукти переробки та товари, продукти переробки яких підлягають обов'язковому реекспорту; 3) мінімальне співвідношення вартості іноземних та українських товарів для окремих категорій товарів, щодо яких здійснюють операції з переробки; 4) перелік товарів, які не можуть бути допущені до переробки для вільного обігу на митній території України; 5) товари, поміщення яких у митний режим переробки на митній території забороняється.
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення інструментів впливу на кредитний ринок» від 06.11.2012 № 5480	Право НБУ щодо запровадження на термін до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті, зміни термінів розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів [6].
Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23.12.1998 № 351 (ст. 1)	Можливість заборони проведення товарообмінних операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності з товарами (роботами, послугами), перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України з метою збільшення надходжень в Україну валютних коштів, стабілізації грошової національної одиниці та оздоровлення фінансово-банківської системи держави [7].
Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495 (ст. 197)	Затвердження КМУ переліку товарів, на які встановлюються обмеження щодо їх переміщення через митний кордон України, а також порядок видачі відповідних дозволів та їх обігу з використанням засобів інформаційних технологій [2]

Продовження Таблиці 2.

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959 (ст. 19)	Право НБУ щодо запровадження режиму попередніх імпорتنих депозитів з метою регулювання платіжного балансу України, встановлення порядку здійснення операцій з попередніми імпортними депозитами та відносного розміру сум депозитів у процентах до вартості договору, який не може перевищувати 50 процентів [8].
--	---

Джерела ризиків ЗЕД правового походження, на нашу думку, поділяються на:

- джерела ризиків ЗЕД у міжнародному праві;
- джерела ризиків ЗЕД у законах України, що регулюють діяльність суб'єктів ЗЕД;
- джерела ризиків ЗЕД у підзаконних нормативно-правових актах щодо ЗЕД;
- джерела ризиків ЗЕД у зовнішньоекономічних контрактах.

З огляду на те, що від моменту укладення та юридичного оформлення зовнішньоекономічного контракту до виконання зобов'язань минає визначений час введення заборон чи обмежень, зміни строків здійснення певних зовнішньоекономічних операцій породжує ризик зриву постачання та невиконання умов контракту.

Варто зазначити, що запровадження режиму попередніх імпорتنих депозитів, вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті та надання фінансових гарантій для режиму переробки на митній території України може супроводжуватися додатковими непередбачуваними витратами для підприємства. Це пов'язано з тим, що на відміну від процедури законотворення, яка є більш тривалою в часі і вимагає проходження визначених етапів обговорення, прийняття підзаконних нормативно-правових актів (постанови КМУ, НБУ) для підприємства носитиме характер неочікуваних змін, попередньо не врахованих в укладених контрактах.

Зокрема, у 2012 році прийнято дві постанови на основі зазначених у таблиці 1 положень законів, а саме Постанова КМУ «Про затвердження переліків товарів, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України» від 21.05.2012 та Постанова Правління НБУ № 475 «Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і впровадженні обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті» від 16.11. 2012. При чому остання була прийнята майже одночасно із прийняттям відповідного закону.

З огляду на розглянуті вище проблеми, підприємству-суб'єкту ЗЕД необхідно не лише здійснювати постійний моніторинг змін у правовому регулюванні ЗЕД, але й застосовувати певні засоби щодо попередження та мінімізації можливих негативних наслідків. Підприємство, для прикладу, може здійснювати самострахування шляхом включення відповідних захисних застережень до умов зовнішньоекономічного договору.

Оскільки в Україні валютний курс формується на міжбанківському ринку, валютні ризики чинять суттєвий вплив на діяльність підприємств-суб'єктів ЗЕД. Зокрема, валютні ризики виникають і у процесі проходження процедури митного оформлення, сплати митних платежів та оподаткування зовнішньоекономічних операцій.

У ст. 295 Митного кодексу України зазначено, що у випадку перерахунку іноземної валюти для обчислення митних платежів та визначення митної вартості товарів застосовується курс, встановлений НБУ на день нарахування митних платежів. Ст. 190 Податкового кодексу України встановлює, що при визначенні бази оподаткування перерахунок іноземної валюти в національну здійснюється за офіційним курсом, встановленим НБУ, що діє на день подання митної декларації, а якщо митна декларація не подавалася – на день визначення податкового зобов'язання.

На основі зазначених вище положень можна припустити можливість такої ситуації, коли передбачений підприємством розмір митних платежів та суми податкового зобов'язання не відповідатиме фактичному внаслідок перерахунку іноземної валюти та зміни курсу на день перерахування.

До чинників виникнення джерел ризику в законодавстві ЗЕД, на нашу думку, варто зарахувати:

- внутрішні – зміни в нормативно-правовому регулюванні, впроваджені органами влади з огляду на внутрішні причини і фактори (зумовлені подіями внутрішнього характеру в країні та мають зв'язок з рішеннями органами державної влади проблем економічного і соціального характеру, не пов'язаних з ЗЕД);
- зовнішні – зміни в законодавстві, зумовлені змінами в стосунках з іншими країнами, з міжнародними й регіональними організаціями, їх діями і рішеннями в питаннях ЗЕД;
- економічні – законодавчі зміни, зумовлені несприятливими змінами в економічній ситуації в країні, кон'юктурі зовнішніх ринків;
- політичні – нововведення правового характеру, пов'язані з діяльністю органів влади, погіршенням відносин з локальними та міжнародними організаціями, окремими країнами;

– комплексні – їх виникнення зумовлено як економічними, так і політичними причинами.

У результаті проведеного аналізу нормативно-правового регулювання ЗЕД у таблиці 3 нами запропонована класифікація ризиків правового походження в ЗЕД.

Таблиця 3
Класифікація ризиків правового походження в ЗЕД

Ознака класифікації	Різновиди джерел ризику	Характеристика
1	2	3
За сферою дії	Мегаризики	Ризики, пов'язані з участю в міжнародних організаціях
	Метаризики	Ризики, пов'язані з членством в регіональних організаціях міждержавного рівня
	Макроризики	Ризики для підприємств-суб'єктів ЗЕД країни
	Мезоризики	Ризики для підприємств визначеної форми власності, галузі, певного виду господарської діяльності або економічного регіону країни
	Мікроризики	Одиноособні ризики, що впливають на ЗЕД окремого підприємства
За часом впливу	Ретроспективні	Ризики, пов'язані із законодавчими змінами, що відбулися в минулому, але реалізуються в цей момент часу внаслідок зміни певних факторів
	Поточні	Ризики, які співвідносяться із поточними змінами у правовому регулюванні ЗЕД
	Перспективні	Ризики, виникнення яких можливе в майбутньому на основі наявних джерел ризику в законодавстві про ЗЕД
За об'єктом	Ризики товару	Ризики, пов'язані з нормативно-правовим регулюванням зовнішньоекономічної торгівлі товару або групи товарів відповідно до Української класифікації товарів ЗЕД
	Ризики зовнішньоекономічної операції або виду ЗЕД	Ризики, пов'язані з нормативно-правовим регулюванням окремих зовнішньоекономічних операцій або видів ЗЕД
	Ризики країни або групи країн	Ризики, пов'язані з нормативно-правовим регулюванням ЗЕД в стосунку до окремої країни, групи країн або їх об'єднань
За часом можливої оцінки	Випереджувальні	Ризики щодо яких наявна можливість попередньої оцінки і розробки заходів управління (прийняття нормативно-правових актів з відтермінуванням введення в дію їх положень)
	Своєчасні	Ризики, що передбачають можливість їх своєчасної оцінки і розробки заходів управління (при укладенні міжнародних договорів, законотворчий процес)
	Запізнілі	Ризики, що виникають за відсутності попередньої інформації і оцінюються після реалізації ризику (підзаконні нормативно-правові акти, зовнішньоекономічні угоди з партнерами)
Залежно від можливого результату	Чисті	Означають можливість одержання негативного чи нульового результату від зовнішньоекономічної операції
	Спекулятивні	Полягають у можливості одержання як позитивного, так і негативного результату внаслідок реалізації ризику у ЗЕД
За тривалістю дії	Довготермінові, середньотермінові, короткотермінові	Характеризуються невеликим, середнім або значним часом впливу факторів ризику відносно розвитку ризикованої ситуації у ЗЕД
За часом прояву	Дискретні, неперервні	Ступінь ризику змінюється у часі стрибкоподібно або залишається постійним у процесі розвитку ситуації ризику в ЗЕД
За рівнем (ступенем)	Низькі	Ймовірність виникнення 0-30%, величина втрат (додаткового прибутку) до очікуваного рівня 0-15%
	Помірні	Ймовірність виникнення 30-40%, величина втрат (додаткового прибутку) до очікуваного рівня 15-40%
	Високі	Ймовірність виникнення 40-60%, величина втрат (додаткового прибутку) до очікуваного рівня 40-60%
	Критичні	Ймовірність виникнення 60-80%, величина втрат (додаткового прибутку) до очікуваного рівня 60-80%
	Катастрофічні	Ймовірність виникнення 80-100%, величина втрат (додаткового прибутку) до очікуваного рівня 80-100%

Висновки. Проведене дослідження показало, що реформаційні зміни у законодавстві про ЗЕД в цілому мають позитивний характер і за сприятливих умов дозволять активізувати зовнішньоекономічну діяльність в Україні. Проте існують певні недоліки та законодавчі норми, що за визначених обставин можуть підвищити ризикованість ЗЕД. У проведеному дослідженні розроблено класифікацію таких ризиків, а також їх джерел та факторів появи в законодавстві.

Література:

1. Ашурков О. О. Проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності / О. О. Ашурков, Р. В. Овчаренко // Вісник ІЕПД НАН України. – 2010. – № 1. – С. 44–53.
2. Митний кодекс України. Прийнятий Верховною Радою України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Импортёры заждались упрощения «растаможки» и активизации пост-аудита [Электронный ресурс] / В. Пасочник // Экономические известия. – Режим доступу : <http://ekonomika.eizvestia.com/full/importery-zazhdalis-uproshheniya-rastamozhki-i-aktivizacii-post-audita>.
4. Пост-аудит контроль таможи и налоговой: что нас ожидает [Электронный ресурс] / Р. Зелди. – Режим доступу : <http://borisovich.com.ua/modules/Post-audit-kontrol-tamozhni-i-nalogovoj-chto-nas-ozhidaet>
5. «Покращення» на митниці: як уникнути штрафів [Електронний ресурс] / Р. Зелді. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/ua/uk/publications/2013/>.
6. zeldy-unian.jhtml.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення інструментів впливу на кредитний ринок: Закон України від 06.11.2012 № 5480-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
8. Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності: Закон України від 23.12.1998 № 351-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.